

Чужі серед своїх (III): називання переселенців з Польщі в сучасній українській мові

Марія Редьква

Ягеллонський університет, Краків – Польща
mariya.redkva@uj.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-1981-8510>

Obcy wśród swoich (III): nazewnictwo przesiedleńców z Polski we współczesnym języku ukraińskim

Maria Redkwa

Uniwersytet Jagielloński, Kraków – Polska

STRESZCZENIE. Prezentowany artykuł dotyczy problemu nazewnictwa we współczesnym języku ukraińskim grup etnicznych Ukraińców przesiedlonych z Polski w latach 40. i 50. XX wieku. Badanie przedstawia analizę, jak są nazywani przedstawiciele tych grupy oraz ich potomkowie, jakie etnonimy są stosowane oraz jak one odzwierciedlają dychotomię swój – obcy. Pomimo znaczącej rewitalizacji kulturowej w ostatnich dziesięcioleciach, badanie pokazuje brak wyraźnych rozróżnień tych grup w szerszym ukraińskim narratywie. Istnieją również luki językowe w dokumentowaniu etnonimów w słownikach, wynikające z długoletniej sytuacji politycznej. W badaniu wykorzystano metody socjolingwistyczne, w tym wywiady przeprowadzone z osobami, które pochodzą z regionów, gdzie mieszkają wysiedlone rodziny.

Słowa kluczowe: nazewnictwo, etnonim, wysiedlenie, grupa etniczna, dialekt

Strangers among their own (III): Naming of displaced persons from Poland in the contemporary Ukrainian language

Mariia Redkva

Jagiellonian University in Kraków – Poland

ABSTRACT. The article deals with one of the linguistic aspects of the forced migration, precisely with naming in the contemporary Ukrainian language ethnic groups of Ukrainians displaced from Poland during the 1940s and 1950s. It investigates how the displaced groups and their descendants are referred to, analyzing the use of ethnonyms and how these reflect the dichotomy of “us” vs. “them.” Despite significant cultural revitalization in recent decades the research demonstrates lack of clear distinctions of them in the broader Ukrainian narrative. There are also the linguistic gaps in documenting the ethnonyms in dictionaries influenced by political circumstances. The research used sociolinguistic methods, including interviews conducted with individuals from regions with a high concentration of the displaced population.

Keywords: naming, ethnonym, displacement, ethnic group, dialect

Примусові міграції, переселення, переміщення українців протягом ХХ ст. відбувалися через масштабні геополітичні зміни, перекроювання кордонів, утворення нових державних формацій та зникнення з карти світу давніх імперій. Одним із найбільших переселень після Другої світової війни стала депортація населення з етнічних українських земель на території сучасної Польщі, що було зумовлено політичними домовленостями щодо українсько-польського пограниччя та визначення східного кордону між Польщею та Радянською Україною по лінії Керзона. Цей міждержавний договір передбачав також обмін населенням – репатріацію поляків з території України у Польську Республіку та виселення етнічних українців та білорусів до Радянського Союзу. Роман Кабачій, автор ґрунтовних історичних досліджень цієї теми, стверджує, що „комуністична Польща спільно з Українською РСР 9 вересня 1944 року підписали Люблінську угоду про взаємний обмін населенням. Унаслідок цього були змушені залишити місця свого проживання 488 тис. (за іншими даними – 482 тис.) українців, що мешкали на південно-східних територіях післявоєнної Польщі (Лемківщина, Надсяння, Холмщина та Південне Підляшшя)” [Kabachii 2019: 19]. Їх розселили передовсім у західних регіонах – на Галичині, Поділлі, Волині, але також у південних та східних областях. За даними досліджень, більшість із тих, хто під час першої хвилі депортації опинився у Східній та Південній Україні, поки ще тривала війна та у перші роки відновлення радянської влади втекли на захід країни [Kabachii 2019: 20].

Останнє масове переселення в польсько-українській історії відбулося 1951 р., коли Радянська Україна віддала Польщі частину Західної Бойківщини, і бойків звідти переселили у степи на Півдні України. За приблизними даними їх було 32 тисячі [Kabachii 2019: 46–47].

Міграція такої великої групи людей на територію тодішньої Радянської України спричинила значні зміни у суспільстві. Поминаючи гучні офіційні лозунги та постулати, політичні наміри тощо, щоденність вимагала співіснування та порозуміння між депортованими та місцевим населенням. Чи сприйняли переселених як своїх на новій території, яким був процес їхньої адаптації та асиміляції? Як зазначає Р. Кабачій, „в Україні лемки виявилися начебто й серед свого народу, але не на своїй землі (радянська історіографія цинічно писала про їхнє «возз'єднання» з вітчизною)” [Kabachii 2013]. Дослідник послуговується окресленням *чужі серед своїх*. Олег Савчук, описуючи депортацію українців з Холмщини та Підляшшя, використовує окреслення *свої серед своїх* [Savchuk 2012]. Однак, чи стали вони *своїми* у новому середовищі, чи навпаки – зберігали власну ідентичність та були відокремлені від автохтонного населення.

Незважаючи на створення культурних спільнот етнічних груп в незалежній Україні та значне культурне відродження протягом останніх десятиліть, асиміляція та приховування належності до депортованих за часів комуністичного режиму спричинили значне розчинення культурного спадку переселенців та зникнення автентичних говірок. Це підтверджують спостереження представників етнічної меншини, які проживають на території Польщі: „Як перетрвала лемківська культура і лемки на Україні през 60 років? Повіджме делікатні – лемки там не перетрвали пробы часу. Не є їх” [Mykhaliak 2007: 6]. Хоча це твердження звучить категорично, однак відсутність у сучасному загальному українському наративі чіткого розрізнення етнічних груп, депортованих в середині ХХ ст., частково це підтверджує.

Ці та ряд інших запитань не втратили своєї актуальності, оскільки в багатьох аспектах цей епізод міграції й досі не до кінця досліджений в українській історії, лінгвістиці, етнографії та етнології. Загалом дослідження процесу вимушеного переселення згаданих етнічних груп в історичному, суспільно-політичному та культурному аспектах в Україні почалося доволі пізно. Крім окремих спогадів, нарисів, зазначимо наукові праці, присвячені відображенню депортації українців з польсько-українського прикордоння 1944–1951 рр. у регіональній пам'яті України [Pavliv 2018], та питання ідентичності депортованих за нових обставин [Savchuk 2012]. Аналіз літератури засвідчує акцент на дослідженні виселених у східні та південні області України, крім праці Романа Кабачія *Вигнани на степи. Депортація українців із Польщі на Південь України в 1944–1946 роках* [Kabachii 2019], варто звернути увагу на дисертацію Дмитра Байкеніча [Baikienich 2013], присвячену переселенню етнічних

українців у східні області України, а також на публіцистичні статті Р. Кабачія [Kabachii 2009, 2013] та Ігоря Кручика [Kruchyk 2011].

Ми зосередимося лише на невеликому мовному фрагменті, який стоєть за номінації депортованих етнічних українців. Пропонована розвідка спрямована на дослідження особливостей називання у сучасній українській мові, зокрема в узусі, переселенців 40-50-х рр. XX ст. та їхніх нащадків, які етноніми використовуються і наскільки ці назви відображають дихотомію *свій – чужий*, як, перетнувши умовну лімінальну межу, депортовані віднаходили себе в новому просторі, як ідентифікували їх місцеві мешканці та як вони називали місцевих.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що аналіз лексикографічного та корпусного матеріалу засвідчив значні пробіли у фіксації відповідної лексики.¹ Вважаємо, що особливості відображення в українській мові номінації етнічних українців із Закерзоння зумовлене, з одного боку, багаторічним замовчуванням цього історичного процесу, а з іншого – травматизацією переселених людей, що спричинило табування теми упродовж десятиліть.

Мета пропонованого дослідження – зібрати, розглянути та проаналізувати особливості називання в українській мові етнічних українців, переселених у 40-50-х рр. XX ст. з території сучасної Польщі в тодішню Радянську Україну, дослідити, як це відображено у словниках, виданих у XX–XXI ст., у корпусі текстів, та порівняти, як вживалося та вживається в узусі.

Об'єкт дослідження – номінативні одиниці на позначення представників етнічних груп, депортованих в Україну в 40-50-х рр. XX, зафіксовані у словниках, корпусі ГРАК та зібрані шляхом короткого опитування респондентів у місцевостях, де досі компактно проживають вихідці із Закерзоння (Лемківщини, Бойківщини, Надсяння та ін.).

Для проведення цього дослідження ми застосували соціолінгвістичну методологію: провели опитування у змішаному форматі – проводили розмови з респондентами у форматі он-лайн та під час особистих зустрічей. Крім номінативних одиниць, під час розмов з'являлися цінні та важливі примітки, додаткова інформація від співрозмовників, що дозволило розширити контекст аналізу. Опитування було проведено з респондентами з Тернопільщини, Львівщини та Івано-Франківщини, які походять або проживають у місцевостях, де мешкають переселенці 40-50-х років. Більшість респондентів походить із переселених родин, частина проживає поруч з вихідцями із західних етнічних українських земель. З огляду на обсяг пропонованого мікродослідження ми обмежимося аналізом зібраних шляхом опитування назв переселенців у сучасній українській мові, а також фіксації їх у словниках та корпусі ГРАК,

¹ Про це йшлося у двох попередніх статтях із циклу *Чужі серед своїх: Чужі серед своїх (I): називання осіб на основі міграційних процесів в Україні кінця XX – поч. XXI ст.* [Redkva 2024, 2025].

наведемо деякі додаткові примітки від респондентів, які вважаємо суттєвими саме для номінації.

Опитування засвідчило, що протиставлення у називанні було присутнє з обох боків – переселенці ідентифікували місцевих також як чужих щодо себе. Варто зазначити, що це протиставлення чітко спостерігалось серед представників першого покоління депортованих, у другому та наступних поколіннях асиміляція частково знівелювала гостроту цього питання.

Участь в опитуванні взяли 55 респонденток та респондентів, які походять або живуть на Тернопільщині, Львівщині та Івано-Франківщині. Небагато, однак дуже вартісної інформації надали 2 респондентки, які ще до окупації 2014 р. відвідали село Переможне на Луганщині, де мешкала доволі велика лемківська спільнота, яка з 90-х рр. XX ст. активно відроджувала свою етнічну ідентичність. На жаль, не вдалося знайти вихідців з цієї території для проведення інтерв'ю. Вік респондентів – 38–94 роки. Особливо цінна інформація від найстаршої, 94-річної, респондентки, оскільки вона виявилася єдиним живим свідком та учасницею депортації. Примітно, що більше інформації надали респонденти віком 38–50, здебільшого внуки переселенців, вони часто цитують бабусь та дідусів, натомість друге покоління, віком 52–72 р. надали менше відомостей та деталей. Цей факт підтверджує дані досліджень, присвячених промовчаний травмі, до якої повертаються зазвичай у третьому поколінні².

Питальник складався з 10 запитань, що стосувалися віку респондентів, походження з переселених чи місцевих родин, актуального місця проживання тощо, ключовими для цього дослідження були такі з них: Як називали переселенців місцеві мешканці? Як вони називали місцевих мешканців? Чи відокремлювали їх від місцевих мешканців? За якими ознаками? Остання рубрика мала відкриту форму для приміток, зауважень тощо.

Перед тим, як представити результати проведеного опитування, розглянемо етнічними на позначення представників корінних українських (руських) етнічних груп, що проживали на території Польщі. Більшість з них утворені від назв ареалів походження – *бойки, долиняни, лемки, любачівці, надсянці/посянці, підляшукі/підлішці, холмищаки/холмці*, деякі вказують на характерні риси локальної говірки, зокрема батюцької – *батюки* (Іван Верхратський вважав, що назва говірки походить від частого вживання у мовленні слова *батько*) [Verkhratskyi 1912: 1], або на порубіжне розташування групи – *замішанці*, мешканці кількох сіл між Лемківщиною та Надсянням, які не були окремим ареалом, а проживали між польськими та українськими (руськими) громадами. І. Верхратський вважав, що вони мають свою говірку [Verkhratskyi 1894: 153]. Більшість дослідників схильється до версії, що назву цієї групи дав

² Тема промовчаної травми широко досліджена у психології та антропології.

саме І. Верхратський. Найповнішим описом *замішанців* на сьогодні є розвідка Генрика Ольшанського [Olszański 2007]. Серед нових досліджень сучасного стану етнолекту цієї групи, яка була дисперсно розселена на Покутті, варто зазначити статтю Людмили Колеснік, присвячену збереженню у мовленні діалектоносіїв реліктових рис говірки замішанців [Koliesnik 2023]. Крім зазначених етнонімів, у сучасних текстах та дискурсі на означення етнічних українців, що походять з Польщі, вживаються назви *закерзонці*, *українці з За-керзоння*, утворені на основі окреслення історичного поділу земель лінією Керзона, *польські українці*, хоча остання номінатема дискусійна і з мовного, і з історичного погляду, що підтверджує Кабачій [Kabachii 2019: 26].

Відстежуючи фіксацію етнонімів на позначення етнічних груп українців (русинів), які творили анклав на території сучасної Польщі, у найважливіших українських лексикографічних працях XX–XXI ст., ми виявили, що з наведених вище одиниць словники фіксують тільки назви лемків та бойків. Розглянемо детальніше варіанти цих одиниць. У словнику за редакцією Бориса Грінченка зафіксовано форми жіночого та чоловічого родів, але не подано форми множини: „Бойко П, -ка, м. Горець-малороссь ізъ Галиціи, житель погорья стрыйскаго и самборскаго уѣздовъ” [Slovar ukrainskoi movy 1958, 1: 82]; „Бойка, -ки, ж. Малоросска-галичанка, жительница Бойківщини” [Slovar ukrainskoi movy 1958, 1: 82]; „Лёмко, -ка, м. Галицкій малороссь, житель Лемківщини” [Slovar ukrainskoi movy 1958, 2: 355]; „Лемáк, -ká, м. Название малоросса, живущаго въ Венгріи, въ долинахъ, за Бескидами” [Slovar ukrainskoi movy 1958, 2: 354]; „Лемáчка, -ки Малорусска ізъ Венгріи, жительница долинъ за Бескидами” [Slovar ukrainskoi movy 1958, 2: 354]. У тлумачному академічному словнику української мови зафіксовано форми множини етнонімів – *лемки*, *бойки* та форми жіночого та чоловічого родів: „Лемки, ів, мн. (одн. лемко, а, чол.; лемка, и, жін.). Етнографічна група українців, які здавна живуть в Карпатах на обох схилах Східних Бескидів” [Slovnyk ukrainskoi movy 1973, 4: 476]; „Бойки, ів, мн. (одн. бойко, а, чол.; бойкиня, і, жін.). Представники однієї з етнічних груп західноукраїнських областей” [Slovnyk ukrainskoi movy 1970, 1: 212]. Як бачимо, у дефініціях в академічному одинадцятитомному словнику, виданому в радянські часи, жодним чином не вказано на суспільно-політичний контекст, тобто на депортацію цих груп. Це явище увиразнено у дефініції в новому тлумачному словнику: „Лемки ів, мн. (одн. лёмко, а, ч.; лемкіня, і, ж.). Етнографічна група українців, які до середини ХХ ст. жили на північному і південному схилах Бескидів, звідки були депортовані” [SUM-20]. У словниковій статті до лексеми *переселенець* як приклад наведено цитату з тексту Галини Вдовиченко, яка також висвітлює явище переселення: „Переселенець, нця, ч. Той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь. [...] Виявилось, не лише дід, але й батько мій теж був лемком, переселенцем з Польщі, з Лемківщини (Г. Вдовиченко)”

[SUM-20]. У дефініції лексеми *бойки* та похідних цей аспект упущено: „Бойки, ів, мн. (одн. бóйко, а, ч.; бойкіня, і, ж.). Представники однієї з етнічних груп західноукраїнських областей” [SUM-20]. Словник української мови у 20 томах фіксує форми жіночого року *бойкиня* та *лемкиня*, які в сучасній мові увійшла до активного вжитку, натомість наведені в словнику за редакцією Б. Грінченка та в 11-томному академічному тлумачному словнику форми *лемка* та *лемачка* перебувають на периферії. Поза увагою сучасного словникарства залишилися згадані вище назви інших етнічних груп цього ареалу, приклади їхнього слововживання знаходимо лише у Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови (далі – ГРАК), ось деякі з них: „Іван Верхратський, який досліджував «замішанців» наприкінці XIX ст., назвав їхню мову лемківським піддіалектом [...]” (Газета *День*, 2010); „Тому людей з найвіддаленішого українського острова називали не *долинянами* і не *лемками*, а *замішанцями*” (Шейко-Медведева Н., *Дороги камені*, 2018); „Так повстали з-під його пера цінні ще й до сьогодні монографії про говори галицьких *лемків*, *бойків*, *батьків*, *замішанців*, «Знадоби до словаря южно-русского» (Матеріяли до словника) і т. п.” (Іван Верхратський, 1942); „Шкода, що не маємо окремої праці на цю тему, головно з історичним наświetленням, і статей про життя *посянців* та *замішанців*” (Наше Посяння, 1941) [HRAK].

Плануючи опитування, ми мали на меті з’ясувати, як відображається в узусі цей сегмент номінації. Опитування було проведено у травні-липні 2024 р. В отриманих матеріалах зафіксовано такі назви представників депортованих родин у 40-50-х рр. XX ст.: *західняки* (14), *західняк* (4), *західнячка* (2), *лёмки* (48), *лёмко* (15), *лёмок* (4), *лёмчиха* (5), *лемаки* (1), з *їдного сёла* (3), *пересёлениці* (32), *переселёниці* (10), з *переселенців* (15), *поляки* (2); *лем* (2), *юж/юш* (3). Частина респондентів зазначали кілька варіантів, найчастіше як синоніми наводили одиниці *лемки* і *переселенці*.

Вибірка засвідчила, що респонденти передовсім подають форму множини, що, на нашу думку, спричинене асоціацією переселенців з певною відокремленою спільнотою. Найчастіше вживання лексеми *лемки* – 48 відповідей, з меншою частотністю форм чоловічого та жіночого родів – *лемко*, *лемок*, *лемчиха* та *лемаки*. Останній варіант позначений негативною конотацією У словнику за редакцією Б. Грінченка лексеми *лемко* та *лемак* вживаються на означення мешканців різних ареалів Бескидів, натомість у наративі респондентів одиниця *лемаки* використовується як варіант назви *лемки*. Номінатема *лёмчиха*, утворена за моделлю андронімів та вживається на означення дорослої жінки. З цитати, яку навела респондентка, та з якою інтонацією вона її вимовляла, виникає, що аналізована одиниця мала негативне або й образливе значення: *Ти лёмчихо!* Примітно, що жоден учасник не згадав поширеного сьогодні варіанту називання на позначення жінки *лемкиня* чи варіанту *лемка*, поданого в 11-томному словнику. Вважаємо, що така кількісна перевага вживан-

ня етноніма *лемки* та похідних одиниць зумовлена тим, що саме лемківська спільнота активно діє і пропагує свою культуру та діалект не лише в Україні, а й у Польщі та в інших діаспорних середовищах. Домінування цієї етнічної групи зумовила певним чином ідентифікацію з ними й інших депортованих. Крім цього, уніфікація називання зумовлена браком загальних знань в Україні про етнічну різноманітність українців із Закерзоння. У кількох відповідях зазначено використання в ролі номінатива характерних слів, які вживали депортовані у своїх говірках та які не були притаманні локальним діалектам, це, зокрема, прислівник *юж/юш* (3 відповіді), що означає *вже*, та частка *лем* (2 відповіді), яка поширена у говірках на Лемківщині. На творення паралельних назв етнічних груп, утворених від характерних для них часто вживаних слів зазначав ще І. Верхратський: ми згадували вище етнонім *батьюки*, також дослідник наводив приклади, які мешканці сусідніх територій використовували з насмішкою над відмінними від їхніх мовними рисами – *бемки* (від розмовного *бем* замість *будемо*), *юкавці* (що кажуть *ю* замість *уже*, *вже*), *цуркали* (вимовляють у словах *ц* замість *ч*, *с* замість *ш*, *з* замість *ж*), *абоки* (говорять *або*), *картохи* (вживають *картох* замість *картохля*), *такожки* (вживають слово *також*, а не *также*) [Verkhratskyi 1912: 1–2].

Другою за частотністю є назва *переселенці* – 42, примітно, що функціонує два варіанти наголошування – на четвертому складі відповідно до сучасної літературної норми та на третьому складі – варіант, який поширений у розмовному мовленні в західній частині України, на цей варіант вказало 32 респонденти. Структура з *переселенців*, що виступає як номінативна одиниця, відображає сприйняття особи як частини відокремленої спільноти у ширшому соціумі. Аналогічне значення, на нашу думку, відображає описова конструкція з *їдного села*, подана у трьох відповідях, яка вказує на відокремлення переселенців, що походили з тієї самої місцевості, з того самого села і розмовляли однаковою говіркою, на основі якої й виникла номінативна одиниця з характерним наголосом, притаманним найбільш західним українським говіркам.

На Тернопільщині зафіксовано такий варіант називання переселенців як *західняк* та похідні від нього – *західнячка* та *західняки*. Походження цієї назви пов'язане з поділом Галичини на Західну та Східну. Переселення етнічних груп із Західної Галиції у Східну активізувало та розширило семантику лексеми *західняк* та похідних від неї. У сучасному узусі розмовні варіанти називання мешканців України *східняки* та *західняки* зумовлене умовним поділом країни на західну та східну. 11-томний словник не фіксує жодної з них. Лексичну одиницю *західняки* та похідні від неї фіксує новий 20-томний словник: „Західняки, *розм.* Жителі західних областей України; протилежне *східняки*” [SUM-20]. Наведена дефініція засвідчує вживання аналізованих назв лише щодо мешканців України в сучасному контексті. Однак опитування засвідчило ще одне значення цієї лексеми.

Зі слів респонденток, що спілкувалися з представниками лемківської спільноти на Луганщині, там їх називали *поляки* через незрозумілу для місцевих говірку переселенців. На жаль, не вдалося знайти респондентів, які походять з цього регіону, і дізнатися більше про форми номінації, які там функціонували до чергових хвиль вимушеного виселення у 2014 р., а згодом у 2022 р. після повномасштабного вторгнення Росії в Україну та окупації Луганщини.

Про відмежовування переселенців від місцевих, насторожене та часто зневажливе ставлення до них свідчить і прислів'я, яке пригадала найстарша респондентка (94 р.) з Львівщини: *коза не корова, лемки не люди*.

Серед опитаних ніхто не вказав етнонім *бойки* та похідні від нього, хоча представники цієї етнічної групи також були депортовані в радянську Україну. Одним із цінних джерел інформации щодо цієї номінативної одиниці стало інтерв'ю Ігоря Кручика *Степові горяни* яке він записав із переселенцями з села Чорна Нижньоустрицького повіту, що на Бойківщині. На початку 50-х рр. ХХ ст. 400 родин з цього села переселили у Тельманівський район на Донецьчині (тодішня Сталінська область), у колишні німецькі колонії. Депортовані досі ідентифікують себе як бойки, проте у статті наведено ряд номінативних одиниць, які вживали місцеві мешканці щодо них, а також які автор використовує для окреслення цієї групи переселенців: «*бандера*», *горяни*, *донецькі бойки*, *донбаські «бандерівці»*, *переселенці* [Kruchuk 2011]. Зафіксовані репортером номінатами засвідчують радянський ідеологічний слід маркування націоналістами вихідців із заходу, який і досі зберігається в узусі.

Опитування показало, що протиставлення своїх та чужих існувало з обох боків. Більшість респондентів не відповіла на це запитання, однак отримана вибірка відповідей засвідчує існування цього явища. Отож, як переселенці називали місцевих мешканців: *бандери* (1) – Тернопільщина; *вуйки* (*уйко*) (5) – Тернопільщина; *місцеві* (5) – Івано-Франківщина, Тернопільщина, Львівщина; *тутешні* (3) – Івано-Франківщина; *українці* (6) – Тернопільщина, Львівщина; *хомняки* (діалектний варіант лексеми *хом'яки*) (5) – Тернопільщина. Перший з наведених прикладів називання позначений політично-ідеологічним впливом тодішньої радянської пропаганди та історичних подій, пов'язаних з діяльністю українського підпілля. Варто звернути увагу та порівняти цей контекст вживання номінативної одиниці з наведеним вище. Як бачимо, в обох випадках назва *бандери* вживається для таврування чужих в українському середовищі з метою конфронтації.

Номінатами *вуйки* (*уйки*) та *хомняки* характеризуються негативною конотацією з натяком на нижчий рівень культури, побуту, освіченості тощо місцевих мешканців. Шестеро респондентів навели лексему *українці* на означення місцевих. Імовірно, це засвідчує факт, що цей етнонім був чужий для депортованих з огляду на його обмежене функціонування на західних землях,

а також на те, що ментально депортовані не ототожнювали себе з населенням України, яке проживало в кордонах Радянського Союзу. Субстантивовані назви *місцеві* та *тутешні* природно вказують на чужих, не належних до їхньої спільноти. Більшість відповідей – це згадки дітей та внуків депортованих, як їхні рідні говорили про місцевих. Шкода, що вдалося так мало інформації отримати від безпосередніх учасників виселення. У сучасному узусі згадані одиниці втратили свою первинну конотацію та існують як спогади, родинні історії, які є важливою частиною так званої усної історії.

Отже, дослідження особливостей називання переселенців з українських етнічних земель у Польщі в сучасній українській мові дозволило виявити ряд важливих тенденцій у відображенні цього явища в лексикографії, корпусі текстів та в узусі. Порівняльний аналіз даних опитування та словників підтвердив, що одиниці визначеної групи обмежено зафіксовані в лексикографічних джерелах, однак приклади з корпусу та вибірка опитування засвідчили ширший спектр називання. Словники фіксують тільки найбільш поширені лексеми *лемки*, *бойки* та похідні від них, і лише у дефініції в 20-томному словнику підкреслено факт історичної депортації. Інші етніми на означення досліджуваної групи зафіксовані у ГРАК та літературі предмету. Опитування показало протиставлення *свої* – *чужі* в називанні переселенців. Також воно засвідчило, що називання звузилося до найбільш уживаних одиниць – *лемки*, *переселенці* та похідних від них. Таким чином в усному переказі та в мові затирається розмаїття етнічних груп, які були депортовані з давніх українських земель. Важливим аспектом дослідження є взаємна ідентифікація – називання переселенцями місцевих *вуйками*, *хомняками*, *тутешніми* тощо. Особливо цінними виявилися дані від респондентів старшого віку, а також свідчення молодших учасників, які зберігають у пам'яті історії своїх предків.

З огляду на отримані результати цього мікродослідження очевидна перспектива надалі збирати мовний, етнографічний та антропологічний матеріал досліджуваних етнічних груп по обидва боки кордону, оскільки асиміляція та сучасні умови життя безслідно стирають їхні автентичні риси.

References

- Baikienich D., *Pereselennia ukraintsv iz Polshchi do skhidnykh oblastei URSR u druhii polovyni 1940-kh rokiv*, dys. ... kand. ist. nauk, Luhansk, 2013.
- Kabachii R., *Ostannii iz... lemki?*, „Ukrainskyi Tyzhden”, 2013, no. 30 (298), <https://tyzhden.ua/ostannij-iz-lemki>
- Kabachii R., *Rodom iz Zakerzonnia*, „Ukrainskyi Tyzhden”, 2009, no. 20 (81), <https://tyzhden.ua/rodom-iz-zakerzonnia>
- Kabachii R., *Vyhnyani na stepy. Povernennia istorychnoi pamiaty pro ukraintsv Zakerzonnia*, Kyiv: Liuta sprava, 2019.

- Koliesnik L., *Ukrainski zamishantsi: istoriia deportatsii u spohadakh dialektonosiiv*, [v:] *Ad fontes. Dzherela dialektolohichnykh studii*, vidp. red. T. Yastremska, D. Rembishevska. Seriia Dialektolohichni studii/Studia Gwarowe, Lviv–Varshava: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy; Instytut Slavistyky Polskoi akademii nauk, 2023, t. 1 (14), s. 137–151.
- Kruchyk I., *Stepovi horiany*, „Ukrainskyi Tyzhden”, 2011, no. 46 (211), <https://tyzhden.ua/stepovi-horiany>
- Mykhaliak M., *Kus sia nazberalo*, „Nashe slovo”, no. 35, 2.09.2007, s. 6.
- Olszański H., *Zamieszkańcy. Studium etnograficzne*, Sanok: Muzeum Budownictwa Ludowego, 2007.
- Pavliv Yu., *Deportatsii ukrainsiv z polsko-ukrainskoho prykordonnia 1944–1951 rr. u rehionalnii pamiati Ukrainy*, avtoref. ... kand. ist. nauk, Lviv, 2018.
- Redkva M., *Chuzhi sered svoikh (I): nazyvannia osib na osnovi mihratsiinykh protsesiv v Ukraini kintsia XX – poch. XXI st.*, „Studia Ukrainica Posnaniensia”, 2024, vol. XII/1, s. 39–56.
- Savchuk O., *Svoi sered svoikh. Deportatsii ukrainsiv z Kholmshchyny i Pidliashshia v 1944–1947 rr.*, Luts'k: [b. v.], 2012.
- Verkhratskyi I., *Hovir Batiukiv*, Lviv: Druk. NTSh, 1912.
- Verkhratskyi I., *Hovir Zamishantsiv*, Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka, 1894, vyp. 3, Lviv: Druk. NTSh, s. 153–156.

Dictionaries

- HRAK = *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy HRAK*, https://uacorporus.org/Slovar_ukrainskoi_movy, v 4 tomakh, red. B. Hrinchenko, Kyiv: V-vo Akademii Nauk Ukrainiskoi RSR, 1958.
- Slovnyk ukrainskoi movy*, v 11 tomakh, red. I. Bilodid, t. 1, 4, Kyiv: Naukova dumka, 1970–1974.
- Slovnyk ukrainskoi movy*, v 20 tomakh, <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0red.> = SUM–20